

Prof. Jacques Carpay (1933 – 2010) en de Onderwijspedagogiek in Nederland

KORTE WETENSCHAPPELIJKE BIOGRAFIE

Begin maart 2010 is emeritus hoogleraar Jacques Carpay thuis plotseling overleden. In 1977 werd hij benoemd als hoogleraar bij de toenmalige vakgroep Pedagogiek en Didactiek van de Faculteit Psychologie en Pedagogiek van de Vrije Universiteit. Van 1981 tot 1983 was hij decaan van de Subfaculteit Pedagogische en Andragogische Wetenschappen. In 1993 is hij met emeritaat gegaan. In zijn wetenschappelijke werk heeft hij altijd gepleit voor een *pedagogische* bestudering van het onderwijs en als zodanig is hij aan te merken als de grondlegger van de Onderwijspedagogiek in Nederland. Vanuit die visie is hij tijdens zijn loopbaan aan de VU hoofd geweest van de afstudeerrichting Onderwijspedagogiek en heeft leiding gegeven aan het daarbij horende onderzoeksprogramma.

Na zijn emeritaat in 1993 is Jacques Carpay nog lang zeer actief gebleven op zijn vakgebied. Van 2000 tot 2009 was hij voorzitter van de Comeniusstichting. Daarnaast heeft hij nationaal en internationaal ook voortdurend aan de discussies over onderwijs en opvoeding deelgenomen. Hij deed dat vanuit een brede belangstelling en deskundigheid.

Jacques Carpay heeft in eerste instantie Slavische taalkunde gestudeerd in zijn tijd bij de Marine. Daarna heeft hij zich verder gespecialiseerd in de ontwikkelings-, taal- en leerpsychologie. Zijn perfecte beheersing van de Russische taal, gecombineerd met kennis van leerpsychologie, ontwikkelingspsychologie en taalkunde heeft hem midden jaren zestig in contact gebracht met de studie van leren en onderwijzen aan de Rijksuniversiteit in Utrecht, waar hij met Professor Carel van Parreren een begin maakte met de verwerking van uitkomsten van de Russische leerpsychologie voor het Nederlandse onderwijsonderzoek. Hij promoveerde in 1975 cum laude op onderzoek op het gebied van leergangontwikkeling in het vreemde-talen onderwijs. Bij zijn overgang naar de Vrije Universiteit in 1977 is hij zich breder gaan toeleggen op bestudering van onderwijs en didactiek als maatschappelijke verschijnselen.

Als Onderwijspedagoog heeft Jacques Carpay vele publicaties (in Nederlands, Engels, Duits, Russisch) op zijn naam staan over de (geschiedenis van de) onderwijsvernieuwing. Hij heeft voor zijn bijdragen aan de onderwijswetenschappen ook de nodige erkenning gekregen. Hij was erelid van de Russische Academie voor Pedagogische Wetenschappen in Moskou en is gelauwerd met de Sartonnenning van de Universiteit van Gent.

ONDERWIJSPEDAGOGIEK ALS WETENSCHAP

Voor Carpay was de Onderwijspedagogiek per se geen toegepaste psychologie, maar een discipline die met gebruikmaking van kennis uit psychologie, pedagogiek, sociologie, filosofie, geschiedenis en wetenschappelijke vakdisciplines (zoals taalkunde, wiskunde, etc) moest nadenken over de bedoelingen, inhouden en vormgeving van onderwijs.

Als sociale wetenschapper en onderwijsonderzoeker is Jacques Carpay sinds de jaren zestig van de vorige eeuw vooral bekend geworden als specialist in de ‘Russische psychologie’. Als zodanig heeft hij ook naam gemaakt in Nederland, als kenner van de school van Lev S. Vygotskij (1896 – 1934).

Jacques Carpay heeft zich ingespannen om de mogelijkheden van Vygotskij’s ideeën (bekend als de ‘Cultuurhistorische theorie van menselijke ontwikkeling’) in Nederland zichtbaar en vooral ook bruikbaar te maken in onderzoek en praktijk. Hij heeft daar veel over gepubliceerd. Dat hoeft hier niet herhaald te worden. Een korte en zeer selectieve bibliografie vindt men onderaan dit stuk. Wellicht is

het nuttig hier te volstaan met het benoemen van enkele aspecten die Jacques Carpay vanuit Vygotskij's visie verbond met de Onderwijspedagogiek zoals hij die in zijn hoofd had.

Op de eerste plaats ging het in deze visie om een optimistisch mensbeeld, waarin de mens werd gezien als principieel ontwikkelbaar door interactie met andere cultuurdeelnemers. Het gaat er daarbij niet zozeer om het stimuleren van de voortgang van de menselijke ontwikkeling, maar vooral ook om vernieuwing van menselijke ontwikkeling met nieuwe kwaliteiten (als gevolg van veranderde manieren van omgang, met nieuwe culturele instrumenten). Juist deze vernieuwing brengt voor kinderen en jongeren de deelname aan zich steeds vernieuwende culturele praktijken binnen bereik.

Een tweede belangrijk punt is de gedachte dat de manieren van omgang (in onderwijs en opvoeding) door mensen (opvoeders) ontworpen worden en daardoor in wezen normatief beladen zijn. Ze berusten op *keuzes* van mensen, met hun eigen emoties, ambities, normen en waarden. Een pedagoog is een reflectief ontwerper en geen toepasser van leer- of ontwikkelingspsychologische wetmatigheden. In de reflectie op een onderwijsontwerp speelt kennis over leerpsychologie, ontwikkelingspsychologie etc. wel een belangrijke rol, maar een ontwerp kan nooit voorbijgaan aan het gegeven dat het bedoelingen heeft die in feite een antwoord impliceren op de vraag 'Waartoe dient onderwijs?' Voor de Onderwijspedagogiek is reflectie op die vraag essentieel. Als de onderwijspedagoog dat niet meer doet, wie dan nog wel?

Tot slot impliceerde Jacques Carpay's Vygotskiaanse visie op de onderwijspedagogiek ook een visie op onderzoek. Uit zijn *methodologisch credo* (dat hij herhaaldelijk aan collega's als een soort vlugschrift rondstuurde) kunnen we opmaken dat de Onderwijspedagogiek voor een belangrijk deel ook onderzoek van (verandering van) betekenissen inhoudt en daardoor ook narratief van aard is. De evidentie die de Onderwijspedagogiek in haar onderzoek moet vooruitbrengen kan daardoor nooit terug gebracht worden naar alleen maar statistisch geanalyseerde cijfers. De betekenissen waarnaar cijfers verwijzen zijn niet stabiel of waarde vrij, ze veranderen en vragen daarom om voortdurende reflectie. Daarin herkennen we de invloed van Michail Bachtin, een andere voor Jacques Carpay zeer invloedrijke Russische denker.

ONDERWIJSPEDAGOGIEK EN ONDERWIJSPRAKTIJK

In navolging van Vygotskij heeft Jacques Carpay ook altijd gewezen op de noodzakelijke praktische betekenis van Onderwijspedagogische theorie. Het voornaamste bestaansrecht van een pedagogische theorie ligt juist in de relaties die deze kan leggen met praktijkvernieuwing. Dit punt heeft Jacques Carpay in de discussies over het onderwijspedagogische onderzoeksprogramma altijd benadrukt maar ook werkelijk gestand gedaan. In het verlengde van zijn dissertatie over vreemde-talenonderwijs (1975) heeft hij bijvoorbeeld een belangrijke rol gespeeld in de (discussies over) invoering van het vak Engels op de basisschool in Nederland.

In zijn latere werk heeft hij zijn benadering verbreed door zijn inzet bij de uitwerking van een nieuwe (op Vygotskij's theorie gebaseerde) onderwijsvisie, tegenwoordig bekend als 'Ontwikkelingsgericht Onderwijs'. In de ontwikkeling en implementatie van dat concept in Nederland hebben vele mensen uit de praktijk, onderwijsbegeleiding en onderzoek een rol gespeeld. Jacques Carpay heeft dat altijd met instemming en vooral kritische noten begeleid. Zijn bijdrage aan deze praktijkontwikkelingen is inmiddels ingekapseld in de theorie en praktijk van het Ontwikkelingsgericht Onderwijs en daardoor niet altijd meer rechtstreeks zichtbaar. Feit is dat vele scholen in Nederland op dit moment dit onderwijsconcept met succes aan het invoeren zijn. Om met Bachtin te spreken: de stem van Jacques Carpay klinkt hier onmiskenbaar in door.

PERSOONLIJKE NOOT

Jacques Carpay heeft herhaaldelijk gezegd dat we de betekenis van een tekst beter kunnen achterhalen, naarmate we meer van de auteur weten. Vandaar dat ik wel moet eindigen met een persoonlijke noot.

Vanaf 1974 heeft schrijver dezes altijd nauwe banden met Jacques Carpay gehad, eerst als studentassistent (in Utrecht), later als collega (universitair docent) aan de Vrije Universiteit. Als collega's op hetzelfde vakgebied hebben we veel samengewerkt en geregeld samen gepubliceerd. Uit

die ervaringen zou ik hem willen typeren als een *humanist* van de klassieke soort die meer dan wie ook tegenwoordig Socrates' strategie van 'uitstel van zeker weten' in praktijk bracht. Om ons ongeduld te temperen in het trage voortgangstempo dat hiervan een gevolg is, gebruikten we onderling vaak het Russische spreekwoord: Тише едешь, дальше будешь (Tiše jedeš, dalše budeš: Hoe langzamer je gaat, hoe verder je komt). Dat hielp.

Persoonlijk heb ik hem vooral ook gekend als een onwankelbaar *loyale collega*. Een *vrijgevig* man (vooral als het ging om verspreiding van kennis en ideeën), maar daardoor ook een soms *overrompelende* collega, lastig grijpbaar door de veelheid aan (associatieve) gedachten die hij over je uitstortte. Jacques Carpay was vooral ook een *scheppende* pedagoog in de zin zoals Vygotskij het ooit bedoelde: een pedagoog die zelf ontwerpt met behulp van wetenschappelijke kennis en vanuit een menselijk en waardegeladen perspectief op de maatschappelijke werkelijkheid; een pedagoog die het aandurfde óók steeds de vragen naar de normatieve dimensies van het onderwijs te stellen. Hij was uitdagend in de vele brieven die hij schreef, niet met de bedoeling anderen de loef af te steken, maar vooral om hen te prikkelen tot uitspraken waarvan hij zelf wijzer kon worden.

Zoals uit het bovenstaande blijkt heeft Jacques Carpay met zijn kwaliteiten aan de wieg gestaan van een basale en vruchtbare discipline voor onderwijsonderzoek en praktijk. Als zodanig past hij beslist in de bedoelingen van de Vrije Universiteit die voortdurend benadrukt dat wetenschap ook maatschappelijke betekenis moet hebben. Het is te hopen dat de VU het aandurfte de onderwijspedagogische erfenis van Jacques Carpay ook werkelijk in ere te houden tegen het geweld in van de monomane roep om gekwantificeerde evidentie in de onderwijswetenschappen.

TE KORTE BIBLIOGRAFIE

- Van Parreren, C. & **Carpay**, J.A.M. (1980). Russische psychologen over onderwijs en cognitieve ontwikkeling. Groningen: Wolters-Noordhoff.
- Carpay**, J.A.M. (1997). Omzien in verwondering. www.ogo-academie.nl Causerie gehouden op de oprichtingsconferentie van de Academie voor Ontwikkelingsgericht Onderwijs 'Goed onderwijs, een kwestie van samenwerking', 's-Hertogenbosch, 24 mei 1997.
- van Oers, B. & Wardekker, W. (1993). *De leerling als deelnemer aan de cultuur*. (Teksten ter gelegenheid van het emeritaat van prof Jacques **Carpay**). Delft: Eburon.

Prof Bert van Oers
Bijzonder hoogleraar Cultuurhistorische Onderwijspedagogiek
Faculteit Psychologie en Pedagogiek
Afdeling Onderwijspedagogiek & Opvoedingsfilosofie
Vrije Universiteit Amsterdam
2 April 2010